

ISSN 2695-1584 (Print)
ISSN 2695-1592 (Online)
DOI:10.52058/2708-7530-2023-11(30)

VĚDA A PERSPEKTIVY

No 11(30)
2023

Ми з України

ISSN 2695-1584 (Print)

ISSN 2695-1592 (Online)

DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-11\(30\)](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-11(30))

Věda a perspektivy

N° 11(30) 2023

Praha, České republika
2023

Věda a perspektivy № 11(30) 2023
ISSN 2695-1584 (Print)
ISSN 2695-1592 (Online)

Multidisciplinární mezinárodní vědecký magazín "Věda a perspektivy" je registrován v České republice. Státní registrační číslo u Ministerstva kultury ČR: E 24142. № 11(30) 2023. str. 576

Zveřejněno rozhodnutím akademické rady Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. (zápis č. 73/2023 ze dne 21. listopad 2023)

Vydavatel:
Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. , Česká republika
International Economic Institute s.r.o. Praha, Česká republika se sídlem V Lázních 688,
Jesenice 252 42
IČO 03562671 Praha, Česká republika
zastoupen Mgr. Markétou Pavlovou

Časopis vychází v rámci práce vydavatelské skupiny „Scientific Perspectives“ a s vědeckou podporou: veřejné organizace „Ukrainian Assembly of Doctors of Sciences in Public Administration“, veřejné organizace „Association of Scientists of Ukraine“, Institut filozofie a sociologie Ázerbájdžánu Národní akademie věd (Baku, Ázerbájdžán)

Časopis je zařazen do mezinárodní vědeometrické databáze Index Copernicus (IC), mezinárodního vyhledávače Google Scholar a do mezinárodní vědeometrické databáze Research Bible

Šéfredaktor:
Karel Nedbálek - doktor
práv, docent (Zlín, Česká
republika)

Zástupce šéfredaktora:
Markéta Pavlova - ředitel,
Mezinárodní Ekonomický
Institut (Praha, Česká
republika)

Dina Dashevskaya - geolog,
geochemik Praha, Česká
republika (Jeruzalém, Izrael)

Členové redakční rady:

- Humeir Huseyn Achmedov** - doktor pedagogických věd, profesor (Baku, Ázerbájdžán)
Iryna Zhukova - kandidátka na vědu ve veřejné správě, docentka (Kyjev, Ukrajina)
Jurij Kijkov - doktor informatiky, dr.h.c. v oblasti rozvoje vzdělávání (Teplice, Česká republika)
Vladimír Bačišin - docent ekonomie (Bratislava, Slovensko)
Peter Ošváth - docent práva (Bratislava, Slovensko)
Dina Dashevsky - geolog, geochemik Praha, Česká republika (Jerusalem, Israeli)
Yevhen Romanenko - doktor věd ve veřejné správě, profesor, ctěný právník Ukrajiny (Kyjev, Ukrajina)
Oleksandr Datsiy - doktor ekonomie, profesor, čestný pracovník školství na Ukrajině (Kyjev, Ukrajina)
Badri Getchbaya - doktor ekonomie, profesor, docent na Batumi State University. Shota Rustaveli (Gruzie)
Laila Achmetová - doktorka historických věd, profesorka politologie, profesorka UNESCO, mezinárodní žurnalistiky a médií na žurnalistické fakultě Kazašské národní univerzity (KazNU). al-Farabi (Kazachstán)
Oleksandr Nepomnyashy - doktor věd ve veřejné správě, kandidát ekonomických věd, profesor, řádný člen Vysoké školy stavební Ukrajiny (Kyjev, Ukrajina)
Michał Tomasz - doktor věd, docent katedry geografie regionálního rozvoje, University of Gdańsk (Polsko)

Články jsou vyvěšeny v redakci autora. Za obsah a pravopis zaslaných materiálů odpovídají autoři

© Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. , Česká republika, 2023
© Vydavatelské skupiny „Scientific Perspectives“, 2023
© autoři článků, 2023

OBSAH

SÉRIE “Ekonomika”

- Almat Mukhtarov** 11
THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE, SENSORS, AND OTHER INNOVATIONS IN FACILITATING LOGISTICS PROCESSES IN THE UNITED STATES

SÉRIE “Pedagogika”

- Lidiia Aizikova, Olha Demianenko, Viktoriya Barkasi** 19
PREPARING TEACHERS TO USE THE SHELTERED INSTRUCTION OBSERVATION PROTOCOL MODEL

- Serhii Dekarchuk** 30
PREPARATION OF FUTURE TEACHERS FOR THE ORGANIZATION OF STUDENTS' WORK WITH A MODERN PHYSICS TEXTBOOK

- Marina Dekarchuk, Vitalii Honcharuk, Larysa Yovenko, Vladyslav Parakhnenko** 43
METHODOLOGICAL BASIS OF TRAINING STUDENTS OF HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS FOR THE ORGANIZATION AND CONDUCT OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL RESEARCH

- Maryna Lemeshchuk** 51
RESEARCH METHODOLOGY OF SOCIALIZATION OF OLDER PRE-SCHOOL CHILDREN IN PRE-SCHOOL INSTITUTIONS: CRITERIA, INDICATORS, TOOLS

- Olena Pobirchenko** 63
MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF EDUCATION OF FUTURE TEACHERS OF FINE ARTS

- Oksana Tsyhanok, Oleksandr Sanivskyi, Natalia Syvachuk** 71
USE OF THE ORIGINAL OLEKSA VOROPAI HERITAGE IN THE CONTEXT OF MODERN UKRAINIAN STUDIES PEDAGOGICAL RESEARCH

- Ольга Бутенко** 79
ДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ВИХОВАНOSTI ГУМАННИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ
- Зоя Возна** 88
ОСВІТА ДЛЯ МИРУ В ШКІЛЬНІЙ ІСТОРИЧНІЙ ДИДАКТИЦІ УКРАЇНИ
- Світлана Гаврилюк, Ірина Найдюк** 99
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДОШКІЛЬНИКА
- Анатолій Грітченко** 109
ІНФОРМАЦІЙНІ ПРОГРАМНІ РЕСУРСИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ
- Тетяна Дука** 122
ВИКОРИСТАННЯ КАЗКИ ЯК ЗАСОБУ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СУЧАСНОМУ ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
- Людмила Іщенко, Оксана Авраменко** 135
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
- Людмила Іщенко. Тетяна Журавко** 146
БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ
- Галина Коберник** 156
ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
- Максим Ковтанюк** 170
РЕАЛІЗАЦІЯ НАСКРІЗНОЇ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ «ОСНОВИ АЛГОРИТМІЗАЦІЇ ТА ПРОГРАМУВАННЯ» ЗАСОБАМИ MINECRAFT: EDUCATION EDITION

- Інна Криворучко** 179
ЕЛЕКТРОННИЙ ПОСІБНИК ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ОСВІТИ
- Тетяна Махомета, Ірина Тягай, Галина Іщенко** 192
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РІЗНИХ ВИДІВ КОНРОЛЬНИХ ЗАХОДІВ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ
- Марія Медведєва** 201
ФАСИЛІТАЦІЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
- Світлана Парій** 212
ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРОФЕСІЙНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ, ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ТУРИЗМУ
- Сергій Пензай** 226
ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (НЕФІЗКУЛЬТУРНИЙ ПРОФІЛЬ)
- Світлана Прищепа** 238
РОБОТА В КОМАНДІ ЯК ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ
- Ольга Рябошапка** 245
АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНА ОСВІТНЯ ТЕХНОЛОГІЯ У РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
- Дар'я Хрипун** 256
ПРИЙОМИ ПОСТАНОВКИ ШИПЧИХ ЗВУКІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

SÉRIE “Psychologie”

- Леся Карнаух** 267
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ПОГЛЯДАХ ВІКТОРА ФРАНКЛА

Неля Кравчук 278
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНИХ
ПСИХІЧНИХ СТАНІВ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Тетяна Кулаєва 292
ГЕНДЕРНО-ВІКОВІ ТА СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ ДОРΟΣЛОЇ
ОСОБИСТОСТІ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

SÉRIE “Geografické vědy”

**Михайло Мельнійчук, Ірина Нетробчук, Зоя Карпюк, Ірина Єрко,
Валентина Стельмах, Роман Качаровський, Сергій Ковальчук,
Олена Антипюк** 303
БЕРЕСТЕЧКІВСЬКА ТГ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СУЧАСНІ
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРИРОДНОГО РЕКРЕАЦІЙНОГО
ПОТЕНЦІАЛУ

**Віталій Соловей, Сергій Полянський, Ганна Лук'янова,
Сергій Ковальчук, Роман Качаровський, Андрій Повзун,
Віолета Ковтунович** 317
ПРИРОДНИЙ РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МАЛИХ РІЧОК
ВОЛОДИМИРСЬКОГО РАЙОНУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

**Василь Фесюк, Лариса Чижевська, Зоя Карпюк, Роман
Качаровський, Сергій Ковальчук, Олена Антипюк, Сергій
Гладков, Сергій Бованко** 331
ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЯКОСТІ ВОДИ У ШТУЧНИХ
ВОДОЙМАХ МІСТА ЛУЦЬКА

SÉRIE “Filologie”

Maryana Tomenchuk, Viktoriia Papp 348
CHALLENGES AND STRATEGIES IN ENGLISH CINEMATIC TEXT
TRANSLATION

Ihor Hurskyi 359
CONTRASTIVE SEMANTIC ANALYSIS OF UKRAINIAN AND FRENCH
PHRASEOLOGISMS WITH THE COMPONENT РИБА/POISSON:
ISOMORPHIC AND ALLOMORPHIC GROUPS

Ігор Гурський, Інна Лаухіна 370
*СУБ'ЄКТИ «ТОЧКИ ЗОРУ» У ФРАНЦУЗЬКОМУ НАРАТИВНОМУ
ТЕКСТІ*

SÉRIE “Peníze, finance a úvěr”

Сергій Дзекунов 381
*КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ
ВІТЧИЗНЯНОЇ БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В
КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ*

SÉRIE “Podniková ekonomika”

Denys Tsvaig 394
*THE SCIENT ISSUE OF CYBER SECURITY OF AUTONOMOUS
SYSTEMS AND ROBOTICS*

SÉRIE “Informační technologie”

Yurii Dudka 403
*INFORMATION TECHNOLOGYS ROLE IN SOCIAL TRANSFORMATION
THROUGH EDUCATION: A MEDIASTAR PERSPECTIVE*

SÉRIE “Nápravná pedagogika”

Anna Tsybulko 413
*SPEECH THERAPY WORK WITH CHILDREN OF EARLY AGE WITH
ORGANIC OPEN RHINOLALIA*

SÉRIE “Historie umění”

Вікторія Олійник 421
ГРАФІЧНИЙ ДИЗАЙН У ФОКУСІ СВІТОВИХ МАНІФЕСТІВ

SÉRIE “Historické vědy”

В'ячеслав Гордієнко, Галина Гордієнко 430
*ГЕНЕЗА РОСІЙСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО
ПРАВОСЛАВ'Я В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ*

- Петро Горохівський** 443
УРОКИ ІСТОРІЇ. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБОРОННО-МАСОВОЇ РОБОТИ У 1930-х рр. МИНУЛОГО СТОЛІТТЯ
- Катерина Діденко** 455
РАДЯНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКІ ДОГОВОРИ З ОБМЕЖЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ОЗБРОЄНЬ у 70-ТІ Р. ХХ СТОЛІТТЯ
- Наталія Тацієнко** 468
ГОНЧАРНЕ ВИРОБНИЦТВО В КИЇВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)
- Олександр Чучалін** 480
ДІЯЛЬНІСТЬ БЛАГОЧИННОГО ПРАВОСЛАВНИХ МОНАСТИРІВ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ КИЇВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ СИНОДАЛЬНОГО ПЕРІОДУ

SÉRIE “Právní vědy”

- Анна Виноградова** 491
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ ПОЗИВАЧА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ
- Юлія Комаринська, Андрій Руденко** 502
ВОГНЕПАЛЬНА ЗБРОЯ ЯК ЗНАРЯДДЯ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ
- Ганна Куртакова** 514
МЕДІАЦІЯ В ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ
- Володимир Цьомра** 520
НАДПЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРАВОВОЮ СУБ'ЄКТНІСТЮ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

SÉRIE “Sociální komunikace”

- Максим Дубов, Оксана Федотова** 537
ЕЛЕКТРОННІ ТЕХНОЛОГІЇ ЗБЕРІГАННЯ ДОКУМЕНТІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

SÉRIE “Sociologické vědy”

Yaroslav Balanovskyi, Olena Maksymchuk

553

*LIBERAL VALUES OF UKRAINIANS IN THE CONDITIONS OF WAR:
FORMATION AND TRANSFORMATION*

SÉRIE “Technické vědy”

Михайло Горбійчук, Олександр Скріпка

564

*АНАЛІЗ МЕТОДІВ ТА ЗАСОБІВ КОМЕРЦІЙНОГО ОБЛІКУ
ПРИРОДНОГО ГАЗУ В ТОЧКАХ ВХОДУ ТА ВИХОДУ
ГАЗОТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ*

Визначено, що при щічному сигматизмі постановку шиплячих звуків можна здійснювати різними способами, зокрема від опорного звуку [Т], від звуку [Р] або на вдиху .

У статті наголошено, що контроль за положенням органів артикуляції варто здійснювати за допомогою двох невеликих дзеркал.

Визначено, що при білабіальному сигматизмі можна скористатися будь-яким базовим способом та вказівним пальцем фіксувати на підборідді під нижній губою, а середній – на верхній губі.

Звернено увагу на особливості постановки звуків при різних порушеннях будови артикуляційних органів.

Ключові слова: логопедична робота, постановка звуків, порушення звуковимови, шиплячі звуки.

Daria Khrypun

Candidate of Pedagogic Sciences

Associate Professor at the Department of Special and Inclusive Education,

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Uman, Ukraine,

<https://orcid.org/0000-0001-8982-6308>

TECHNIQUES FOR TEACHING HUSHING CONSONANTS IN PRESCHOOL-AGED CHILDREN WITH SPEECH DISORDERS

Abstract: This scientific article explores methods for teaching hushing consonants to preschool-aged children with speech disorders. Emphasis is placed on initiating corrective work using the basic articulation complex, including exercises for tongue flattening, forming a cup-like shape with the tongue, developing correct airflow, and lip exercises.

Special attention is given to the technique of teaching hushing consonants through imitation and based on articulation exercises.

The scientific article notes that the placement of the [Ш] sound differs from the reference sounds, particularly the sounds [C] and [T]. The study justifies the unique approach to teaching hushing consonants with mechanical assistance, specifically using speech therapy probes. These probes are employed for both preparing the articulatory apparatus for pronunciation and directly placing hushing consonants in children with abnormal articulatory apparatus structure, including a narrow tongue.

Attention is drawn to the placement of hushing consonants depending on the type of sigmatism present in children.

It is mentioned that, in cases of interdental sigmatism, it is advisable to initiate placement from the correct [T] sound. For nasal sigmatism, the [Ш] sound can be introduced from the correct pronunciation of the [P] sound.

It is determined that for palatal sigmatism, the placement of hushing consonants can be achieved through various methods, including from the reference sound [T], the sound [P], or on inhalation.

In cases of lateral sigmatism, the article notes that the most effective methods for placement are basic techniques, such as demonstrating articulation, starting from the sound [T], or from the sound [C].

For buccal sigmatism, the placement of hushing consonants can be done in various ways, including from the reference sound [T], the sound [P], or on exhalation. The article emphasizes the importance of monitoring the position of articulatory organs using two small mirrors.

In cases of labial sigmatism, any basic method can be employed, and the index finger can be used to stabilize under the chin below the lower lip, while the middle finger is placed on the upper lip.

Attention is drawn to the specifics of sound placement in different articulatory organ structure disorders.

Keywords: speech therapy, sound placement, speech disorders, hushing consonants.

Постановка проблеми. На проблему формування правильної звуковимови звертали увагу багато дослідників, адже правильна вимова дитини – невід’ємний складник її повноцінного розвитку. Розуміння мовлення навколишніх, висловлювання власних бажань, думок, спілкування з дорослими, однолітками – все це активно вводить дитину в життя, збагачує. Проте, незважаючи на багаточисельність досліджень у цьому напрямку залишаються питання, що потребують подальшого удосконалення шляхів корекції порушень вимови фонем в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою дослідження порушень звуковимови займалися багато вітчизняних експертів, зокрема Т. Гавриленко [1]; С. Степанюк, Л. Заремба, О. Базенко [2]; М. Шеремет [3] та ін.

Мета статті - обґрунтувати прийоми постановки шипчих звуків у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Виклад основного матеріалу. За даними сучасних досліджень, порушення вимови шиплячих звуків стоять на другому місці за частотою, після порушень вимови свистячих звуків. При наявності фонологічного порушення у вимові звуку [Ш] необхідно: діагностувати сприйняття дитиною звуку [Ш], тут допоможуть парні картинки типу: шапка – жабка, мишка – миска, кашка – каска; розвинути фонематичні процеси; поставити звук, тобто сформувати відсутні навички вимови звуку [Ш] набагато легше, ніж коригувати

неправильну вимову звуку. Тут, як правило, буває достатньо показу та базового відпрацювання базового артикуляційного комплексу, до якого входять вправи:

1. для плоского язика (типу «Лопатка», «Неслухняний язичок» [4, с. 100] та ін.);
2. для формування чашечкоподібної форми язика («Чашка», «Смачне варення» [4, с. 102–103] та ін.);
3. для формування правильного повітряного струменю («Повітряна кулька» [4, с. 102] та ін.);
4. вправи для губ («Хоботок» [4, с. 104] та ін.).

Видатна логопед М. Шеремет зазначає, що звук [Ш] має два варіанти правильної артикуляції:

- верхню;
- нижню (залежно від положення язика).

Постановка звуків мовлення у кожному окремому випадку може здійснюватися по різному. Чим більш складними є порушення моторики та дихання у дітей, тим більше форм допомоги потребують діти для формування у них правильної артикуляції звука мовлення.

Перша група – прийоми відображеної вимови звуків мовлення. Для використання цієї групи прийомів необхідно опиратися на знання правильної артикуляції фонем, яка була визначена на підставі аналізу рентгенівських знімків органів артикуляції людей в процесі вимови конкретних звуків мовлення.

Друга група – прийоми постановки звуків від інших звуків. У дітей найчастіше формується стійке уявлення про власну неправильну артикуляцію як про правильну, а також правильне звучання фонем у дитини асоціюється з неправильною, притаманною їй артикуляцією. Рекомендовано цю особливість враховувати при формулюванні інструкції необхідної для викликання правильного звучання звука мовлення у дитини. Зокрема, до цієї групи відносять прийом викликання струменя повітря під час відтворення правильної артикуляції звука шляхом використання інструкції тощо.

Третя група – прийоми постановки звуків за допомогою артикуляційних вправ. При використанні артикуляційних вправ з метою постановки звуків необхідно пам'ятати, що підбирати їх необхідно таким чином, щоб вони відображали основні артикуляційні позиції необхідні для ізольованої вимови фонем. Подавати артикуляційні вправи потрібно від простішої до складнішої, з нарощенням труднощів.

Четверта група – ігрові прийоми постановки звуків мовлення. Ігровим прийомом постановці звуків мовлення особливу увагу надають у дошкільній логопедії. До ігрових прийомів, що сприяють постановці звуків мовлення відносять: створення наочно-образної ситуації, що стимулює вимову

конкретного звука мовлення; використання динамічного руху різними частинами тіла, який демонструє основні особливості артикуляції даного звука мовлення, емоційної стимуляції вимови фонеми.

П'ята група – механічні прийоми постановки звуків. Механічні прийоми постановки звуків мовлення розглядаються як такі, що потребують використання спеціальних логопедичних зондів. Логопедичні зонди – це спеціальний інструментарій виготовлений з нержавіючої сталі, або з природних матеріалів які можна використовувати з метою постановки звуків мовлення у дітей.

Постановка фонем може здійснюватися не лише індивідуально, але і фронтально. Від вибраної форми роботи на логопедичному занятті також буде залежати вибір групи прийомів для постановки звуків мовлення [5, с. 24–26].

Однак, не слід забувати що у дітей з дизартрією положення губ у вигляді хоботка при артикуляції шиплячих провокує звуження язика та підйом його середньої частини, тут рекомендують ставити шиплячі звуки в положенні оскалу, саме в такому положенні язик зазвичай розпластується. Більш того, спробу викликати звук [Ш] доцільно починати саме з постановки цього звуку від артикуляції «Чашечка», і лише у разі явної невдачі вдаватися до інших способів.

Існує кілька способів постановки звуку «Ш» за наявності фонологічного порушення відсутності цього звуку в мовленні дитини:

Постановка звуку [Ш] за наслідуванням. (Як змія шипить? Як осіннє листя шарудить? ...)

Постановка звуку [Ш] на основі артикуляційних вправ. Дитина має відкрити рота, «зробити чашечку» язиком і притулити «її край» (широкий кінчик язика) до верхніх різців (до самої їх вершині або трохи спереду – з зовнішньої сторони). У цьому становищі дитина повинен дути на «край чашечки», щоб остудити налитий в неї чай. Видих повинен відчуватися на приставленій до рота долоні. Буде чути свистячий звук. Потім «чашечку» потрібно буде занести до рота так, щоб не розплескати чай. «Край чашечки» при цьому повинен не відриваючись ковзати спочатку по внутрішній стороні верхніх різців, потім по піднебінню до альвеол. Увесь цей час дитина повинна продовжувати дмухати. Нечіткий свист поступово заміниться на [С–с–с], потім почується звук [Ш] (дещо твердий через занадто широко відкритого рота). Усе це дитина повинна виконувати по беззвучному показу. Коли дитина навчиться «заносити чашечку» до рота і вимовляти звук [Ш], зверніть її увага на цей звук і скажіть, що так шипить змія.

Постановка звуку [Ш] від опорних звуків. Опорними для звуку [Ш] є звуки [С] і [Т]. Звуки [Ш] і [Т] однакові за місцем творення – переньоязикові. Звуки [Ш] і [С] однакові за способом творення – щілинні.

Багато логопедів рекомендують наступний спосіб постановки звуку [Ш]: «Дитині необхідно губи округлити і витягнути уперед. Бічні краї язика притиснути до верхнім корінним зубів. Це перехід від звуку [Т] до звуку [Ш: т–т–тшш]. В подальшому шум подовжується і звільняється від попереднього [Т].

Також можна запропонувати «дитині при відкритому роті у повільному темпі 4-5 разів із придыхом вимовити звук [Т], ударяючи кінчиком язика в горбочок за верхніми зубами. Потім, поступово подовжуючи струмінь, що видихається, вже не вдаряти в горбочок, а тільки піднімати до нього кінчик язика».

Наступний спосіб постановки звуку [Ш] від звуку [Т]. При цьому дитина має довго вимовити звук [Т], приставивши широкий кінчик язика до верхніх різців, другим буде чути свистячий звук. Нехай цим другим звуком вона «цілиться» собі в долоню. Потім, широко посміхнувшись, дитина повинна довго вимовити звук [Т], торкаючись широким язиком до альвеол. Попередньо можна обмацати в роті то місце, куди потрібно буде поставити язик. Другим звуком буде чути шиплячий. Вкажіть дитині на цей не дуже виразний шиплячий звук і скажіть, що так шипить змія. Запропонуйте дитину пошипіти, нещільно зімкнувши зуби. «Зміїне шипіння» повинно відчуватися на долоні гарячим широким струменем. Губи повинні бути в широкій посмішці, при цьому верхні та нижні різці оголюються. У час протяжного вимовляння звуку [Ш] великим і середнім пальцями трохи натисніть на щоки дитини біля куточків її рота так, щоб губи округлилися хоботком. Від цього вимова стане ще більш точнішою. Зверніть увага дитини на звук, що утворився і скажіть їй, що так «шипить змія». Переходьте до вимові складів (навчіть «змію розмовляти» або «читати»). Коли звук [Ш] буде вимовлятися дитиною безпомилково, повідомте їй, який звук вона навчилася вимовляти.

Постановка звуку [Ш] від правильного звуку [С]. Якщо дитина вимовляє звук [С] при нижньому положенні язика, їй треба спочатку поставити верхньоязикову вимову цього звуку. Якщо ж дитина вимовляє звук [С] при верхньому положенні язика, починайте ставити їй звук [Ш]. Дитина повинна доторкнутися кінчиком язика до верхніх різців (покажіть, як це зробити) і слідом за вами дитина повинна вимовити звук [С]. Якщо з першого разу не вийде, треба почати довго вимовляти звук [С] при нижньому положенні язика і в це час провести язиком по переднім зубам, переходячи з нижніх на верхні і стежачи за тим, щоб звучання не змінювалося. У той час, коли дитина буде протяжно вимовляти звук [С] на верхніх зубах треба вести язик по піднебінню. Порадьте дитині «повільно» кінчиком язика рухатися до альвеол, як би «прокладаючи дорогу» Губи дитини постійно повинні знаходитися в посмішці, такій, щоб було видно верхні та нижні різці. Під час тривалого вимовлення звуку [Ш] натисніть великим та середнім пальцями руки на куточки рота дитини та злегка висуньте вперед її губи. Тепер можна буде

повідомити дитині, який звук вона вимовляє, та закріплюйте звук [Ш] у складах.

Постановка звуку [Ш] може відбуватися із механічною допомогою, зокрема із логопедичними зондами «Шпатель», «Широка і вузька лопатки», які використовуються як для підготовки артикуляційного апарату до вимови, так і безпосередньо для постановки шиплячих звуків. «Широка лопатка» наприклад допомагає ставити звук [Ш] у дітей, які мають аномальну будову артикуляційного апарату, у тому числі вузький язик.

У корекційній роботі можна використовувати і такий спосіб: «Дитина вимовляє кілька раз склад [СА] і логопед заводить під язик зонд №5. З його допомогою заводить кінчик язика у верхнє положення і регулює ступінь його підйому до появи звуку [Ш], що нормально звучить. Логопед фіксує зонд в цьому положенні, просить дитини знову вимовити цей же склад і прислухатися. Після кількох тренувань вимовлення [ША] з допомогою зонда логопед фіксує увага дитини на положенні язика і закріплює потрібну позицію без механічною допомоги.

Можна запропонувати дитині довго вимовляє звук [Ш] при верхньому положенні язика. Губи повинні бути в посмішка, відкриває верхні і нижні різці, між зубами повинна бути невелика щілину. Під час такої вимови введіть в рот дитини шпатель і, натискаючи ним на кінчик язика, повільно просуньте язик вглиб до тих пір, поки не почується звук [Ш]. Дитина має закусити шпатель зубами і продовжувати «шипіти». У цей час округліть губи дитини, натиснувши пальцями на куточки її рота. Почується повноцінний звук [Ш].

Інший спосіб постановки звуку [Ш] з механічною допомогою, а якщо точніше – за допомогою пальця.

Попросіть дитину відкрити рот і зробити вправа «Грибочок». Логопед заводить дитині під язик свій великий палець в горизонтальному положенні, притискаючи середню частину язика до піднебіння. Дитина робить сильний тривалий видих, а логопед при цьому регулює щілину за рахунок тиску пальцем. Потім дитина виконує вправу самостійно, підкладаючи під язик свій палець. Освоївши артикуляцію, дитина вимовляє звук [Ш] без допомоги пальця.

Інтердентальний сигматизм. Іншими словами, міжзубний сигматизм – це порушення вимови, виникає при відсутності прикусу під час артикуляції, коли нижня щелепа опускається, і кінчик язика просовується між зубами, внаслідок чого звук [Ш] набуває шепелявого відтінку.

У цьому випадку ставити звук [Ш] можна від правильного звуку [Т].

Назальний сигматизм – результат дисфункції м'якого піднебіння. Струмін повітря йде в носову порожнину. Звук [Ш] замінюється хрипінням в ніс, і супроводжуються появою носового відтінку у наступного голосного звуку. Причиною такого порушення може бути підвищений м'язовий тонус кореня язика, який призводить до відтягування м'язової маси язика назад.

Виходячи з цього для виправлення порушення вимови можна використовувати проміжний етап – етап міжзубної вимови звуку [Ш], що допоможе дитині відчувати розпластаний стан язика.

Також при назальному сигматизмі можна ставити звук [Ш] від правильної вимови звуку [Р]: запропонуйте «дитині при відкритому роті довго без голосу вимовляти звук [Р] та кінчиком ручки чайної ложечки, піднесеної до під'язичної зв'язки, зупиняти вібрацію передньої частини язика – буде чути шипіння. Після постійних повторень можна, викликати шипіння, ледве підносячи ложечку до вуздечки. Потім можна, прибрати ложечку, і зближуючи зуби, добиватися правильного звучання [Ш].

Є ще один спосіб постановки звуку [Ш] від правильного звуку [Р]: посміхаючись так, щоб верхні і нижні різці були відкриті, дитина довго вимовляє звук [Р] пошепки, зовсім тихо, так щоб язик у роті припинив вібрувати. Запропонуйте дитині округлити та злегка витягнути губи вперед (хоботком). При цьому почується звук [Ш].

Палатальний сигматизм. Іншими словами, піднебінна вимова шиплячих. Сама назва визначає координати утворення звуку: він утворюється в результаті тертя повітря між язиком і твердим піднебінням. В залежності від того, якою своєю частиною язик наближається до піднебіння, розрізняють кілька варіантів палатального сигматизму.

I варіант: Якщо до твердого піднебіння піднімається задня частина спинки язика, повітряний струмінь, проходячи по створеній щілині, виробляє невиразний шиплячий звук, що нагадує [Х], а звук [Ж] нагадує [Г].

II варіант: Якщо ж до твердого піднебіння наближається кінчик язика, фрикативний шум виходить твердим.

Способи постановки при цьому порушенні: по показу артикуляції, від опорного звуку [Т], від звуку [Р] або спосіб постановки звуку [Ш] на вдиху.

Латеральний сигматизм. Повітряний струмінь зі «схлипуванням» проходить між однієї з щік та корінними зубами. Долонею можна, можливо відчувати рух повітря у одного з куточків рота. Губи можуть бути в асиметричному положенні. Випадки двостороннього латерального сигматизму пов'язані з тим, що бічні краї язика опущені і пропускають повітряний струмінь, який виходить з рота з неохайним шумом.

Найбільш результативними способами постановки є базові способи: по показу артикуляції, від звуку [Т], від звуку [С].

Щічний сигматизм. Язик не приймає участі в артикуляції. Зустрічається кілька різновидів шиплячого щічного сигматизму:

I варіант: повітряний струмінь, що видихається, б'є в щоки так, що вони роздуваються при проголошенні шиплячих, які видають неохайний хлюпаючий шум.

II варіант: струмінь повітря, що видихається, зустрічає перешкоду між зближеними (іноді стиснутими між собою) зубами і притиснутими до них з

боків куточками рота. Утворюється «тупий» шум вимовлення звуку супроводжується роздмухуванням щік.

III варіант: Намагаючись самотійно покращити вимова, дитина притискає щоки до корінним зубів, щоб струмінь повітря не йшов в сторони. Виходить акустичний ефект близький до норми. Це досягається, у тому числі за рахунок надмірно висунутих уперед губ.

При шиплячому стигматизмі рекомендують здійснювати контроль за положенням органів артикуляції за допомогою двох невеликих дзеркал: одне дзеркальце кладеться на нижні зуби. Зуби при цьому повинні бути розкриті на ширину пальця, а верхня губа – піднята. Кут нахилу дзеркальця повинен бути таким, щоб у другому, встановленому перед обличчям дитини, дзеркалі відбивались передня частина язика і альвеоли, верхні зуби та верхня губа.

Постановка звуку [Ш] може відбуватися на вдиху: дитині пропонується довго вимовляє звук [Т], торкаючись кінчиком язика до верхніх різців і відчуваючи на долоні, що підставлена до рота, видихуваний струмінь повітря. Верхні різці знаходяться над нижніми, між ними невеликий просвіт. Потім нехай дитина видихне повітря і вимовить цей звук на короткому вдиху. Почується звук тертя по зубам, ніби «всмоктується» всередину повітря. На верхніх різцях повинен відчуватись холодок від повітря «що просочується». Слідкуйте, щоб дитина не хапала повітря горлом (тоді ніякого звуку не вийде), а втягувала його (як через соломинку) в клацання між верхніми і нижніми різцями і кінчиком язика. Після цього, вимовляючи на вдиху звук [Т], потрібно всмоктувати разом із повітрям і язик, так, щоб він не торкався до альвеол. Попередньо можна, доторкнутися пальцем до цього місця. Зверніть увага дитини на те, що коли її язик потрапляє на альвеоли відчувається холодок і чується шарудіння. Нехай дитина відразу ставить язик на альвеоли і відтворює на вдиху цей звук шарудіння. Потім дитина повинна, з шарудінням всмоктавши трохи повітря, це ж повітря з шарудінням видути назад. Почується трохи пом'якшений звук [Ш]. У момент промовляння звуку [Ш] на видиху запропонуйте дитині округлити і злегка витягнути губи вперед (хоботком). При цьому почується повноцінний звук [Ш].

Білабіальний сигматизм. Або ж двогубна вимова. Струмінь повітря проникає крізь відкриті зуби в простір з витягнутими вперед губами і, наштовхуючись на них, продукує своєрідний повітряний звук, що нагадує звук [Ф].

Для виправлень порушення вимови можна скористатися будь-яким базовим способом. При цьому можна використовувати вказівний палець фіксувати у підборіддя під нижній губою, а середній – на верхній губі.

Лабіальний сигматизм, у вітчизняній практиці називається, губною вимовою. Шиплячі звуки формуються між висунутим язиком і верхньою губою. У цьому випадку звук [Ш] більше нагадує [Ф].

Способи постановки звуку [Ш]: від звуку [С], з механічною допомогою, а також спосіб постановки звуку [Ш] на вдиху як при корекції щічного сигматизму.

Лабіодентальний сигматизм. Інакше кажучи, губно-зубна вимова характерна тим, що струмінь повітря вдаряє в нижню губу, яка наближена до верхнім різцям, в результаті чого відбувається тертя повітря з шумом, що нагадує звук [Ф].

При такому порушенні рекомендуємо ставити звук [Ш] за наслідуванням, використовуючи зоровий контроль: дитина стежить перед дзеркалом, щоб нижня губа залишалася нерухомою, оголюючи нижні різці (можна притримувати губу пальцем, поставленим в ямочку під нею).

Дентальний сигматизм. Інакше кажучи, зубна вимова характерна тим, що язик не приймає участі в артикуляції звуку [Ш]. Повітря розсіяним струменем з шумом проходить крізь стислі зуби (і різці і корінні зуби), видаючи своєрідний шипляче-свистячий звук.

Способи постановки звуку [Ш] при такому порушенні: від звуку [Т], з механічною допомогою, а також способи постановки звуку [Ш] від звуку [Р].

Аддентальний сигматизм. Інакше кажучи, призубна вимова викликається тим, що при артикуляції кінчик язика притиснутий за нижніми зубами, а спинка – вигнута «горбиком». Повітря проходить між найвищим місцем спинки та альвеолами. Звук [Ш] пом'якшується. При цьому не рідко нижня губа (а іноді і вся нижня щелепа) висувається вперед сильніше верхньої. Деякі діти дуже добре імітують в такому положенні правильну вимову шиплячих звуків. Потрібно перевірити вимову звуку [Ш] при збігові приголосних і подивитися, де знаходиться язик.

Способи постановки звуку [Ш] при такому порушенні: на базі збереженого звуку [Ч]. Вимовляти звук [Ч] потрібно з наступним протяжним видихом при цьому повинен відчуватися теплий струмінь повітря на долоні. Втім, цей спосіб, на наш погляд, може бути швидше всього проміжним оскільки другим звуком при вимові [Ч] є [Щ]. Отже потім від м'якого звуку [Щ] доведеться ставити твердий звук [Ш].

Також рекомендуємо ставити звук [Ш] від звуку [Т], змінюючи спосіб утворення звуку («вибух» перетворити в «щілину»). Можна просити дитину вимовити звук [Т] все повільніше і повільніше і одночасно переставляти кінчик язика в положенні звуку [Ш] тобто піднімати за альвеоли.

Свистячий сигматизм. Це порушення вимови, у якому спостерігається надмірно гостре утворення шиплячих, що супроводжується свистячим призвучком. Способи постановки звуку [Ш]: за наслідуванням і за показом артикуляції.

Постановка звуку [Ш] при **порушеннях будови артикуляційних органів, зокрема при високому піднебінні, а також при прогнатії** краще

всього ставити звук [Ш] від звуку [Т], від звуку [Р] або способом «на вдиху». Для покращення вимови звуку кінчик язика слід притуляти ближче до верхніх різців. При відсутності верхніх зубів можна поставити тимчасову вимову звуку [Ш]. При цьому кінчик язика буде підніматися вище, чим зазвичай. Звук [Ш] буде завжди твердим. При появі верхніх зубів звуковимову необхідно буде підкоригувати.

Висновки. Отже, прийоми формування правильної вимови шиплячих звуків, які можна застосовувати з метою стимуляції вимови та закріплення їхньої вимови ізольовано. У логопедичній практиці з метою досягнення мети їх підбирають і комбінують відповідно до наявних у дитини особливостей вимови шиплячих звуків, причин, що обумовили порушення фонетичної сторони мовлення, емоційної зрілості дітей та рівня контролю. Постановка звуків мовлення у кожному окремому випадку при цьому здійснюється по різному.

Література:

1. Гавриленко Т. Логопедичне обстеження дітей раннього та дошкільного віку // Педагогічний вісник. – 2020. – №1. – С. 38-41.
2. Степанюк С., Заремба Л., Базенко О. Корекційна робота з виправлення вад звуковимови першоласників // Науковий часопис. Актуальні проблеми логопедії. 2011. С. 242–246.
3. Шеремет М. Логопедія. Підручник. Третє видання, перероблене та доповнене/ За ред.. М. К. Шеремет. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2014. – 672 с.
4. Чернетка логопеда: матеріали для корекційної роботи з виправлення мовленнєвих порушень у дітей / авт.-упоряд. В. М. Болба. – Тернопіль: Мандрівець, 2019. – 112 с.
5. Кіндрачук Н. Характеристика прийомів постановки звуків мовлення у дітей. Матеріали звітної наукової вебконференції викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2022 рік Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 3–7 квітня 2023 р., м. Івано-Франківськ. Електронне видання. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2023. – С. 24–26.

References:

1. Havrylenko T. (2020). Lohopedychne obstezhennia ditei rannoho ta doshkilnoho viku [Speech therapy examination of children of early and preschool age]. *Pedahohichnyi visnyk. – Pedagogical bulletin*, 1. 38-41 [in Ukrainian].
2. Stepaniuk S., Zarembo L., Bazenko O. (2011). Korektsiina robota z vypravlennia vad zvukovymovy persholasnykiv [Corrective work on the correction of speech defects of first-graders]. *Naukovyi chasopys. Aktualni problemy lohopedii – Scientific journal. Actual problems of speech therapy*. 242–246 [in Ukrainian].
3. Sheremet M. (2014). *Lohopediia. [Speech therapy]*. – K.: Vydavnychy Dim «Slovo» [in Ukrainian].
4. (2019). *Chernetka lohopeda: materialy dlia korektsiinoi roboty z vypravlennia movlennievnykh porushen u ditei [Speech therapist's draft: materials for corrective work on correcting speech disorders in children]*. Ternopil: Mandrivets, [in Ukrainian].
5. Kindrachuk N. (2023). Kharakterystyka pryiomiv postanovky zvukiv movlennia u ditei. [Characteristics of techniques for production of speech sounds in children]. *Materialy zvitnoi naukovoї vebkonferentsii vykladachiv, doktorantiv, aspirantiv universytetu za 2022 rik – Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stefanyka Materials of the reporting scientific web conference of teachers, doctoral students, and post-graduate students of the University for the year 2022 of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University* 24–26 [in Ukrainian].